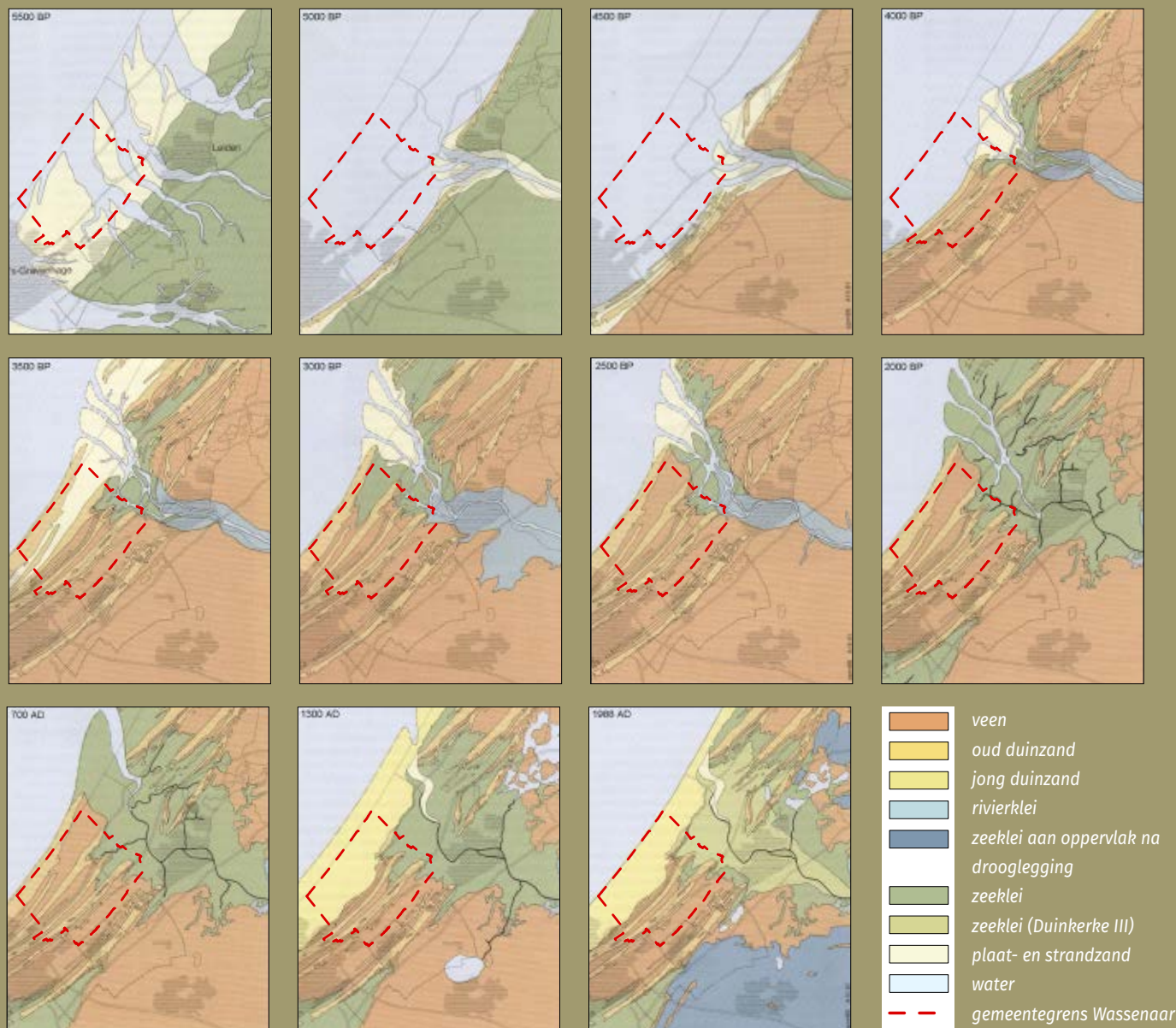

Sporen van leven

Het mondingsgebied van de Rijn. Kaart door RAAP naar Pruijssers en De Gans, *De bodem van Leidschendam*, 1988.

Het alleroudste teken van leven dat de leden van de archeologische werkgroep in Wassenaar aantroffen, werd nota bene gevonden door de auteur van dit boek. Het was op een zaterdag in 2001 dat enkele amateurarcheologen het tracé van de in aanleg zijnde Noordelijke Randweg afliepen, op zoek naar vondsten. Het was een brede strook van wit zand dat op grote diepte uit de Noordzee was opgespoten en in de polder was gestort. Deze zandbaan strekte zich uit van café De Landbouw in de richting van de Vliet. Het had wel iets van een prehistorisch landschap: een witte zandvlakte met heuveltjes en stuivend zand. Uit een zandrichel stak een donker voorwerp. Het werd onmiddellijk herkend als een mammoetkies. Een deskundige van museum Naturalis in Leiden zou later verklaren dat het een kies was van een wolharige mammoet.

Deze mammoetsoort stierf in West-Europa uit aan het eind van de laatste ijstijd, zo'n 11.500 jaar geleden.¹ Andere fossielen uit de laatste ijstijd zijn gevonden op het Wassenarse strand. Het gaat om resten van dieren als mammoet, rendier, steppewisent en wolharige neushoorn. Ook deze vondsten zijn waarschijnlijk afkomstig vanuit de diepte van de Noordzee.²

Door gebrek aan context en herkomst hebben deze vondsten helaas aan archeologische waarde ingeboet. Ze geven echter, samen met vondsten uit andere plaatsen, wel een beeld van de natuur en de mensen die in het gebied woonden waarop het huidige Holland ontstaan is. De Noordzee bestond toen nog niet en was een grotendeels droge en begaanbare toendra-achtige steppe. Ter hoogte van Wassenaar was het maai-veld zo'n 15 tot 20 meter lager dan tegenwoordig. In de ijstijd leefden er hier al mensen. Dit waren jagers en verzamelaars die in groepjes vanuit tijdelijke kampementen rondtrokken

In Wassenaar gevonden mammoetkies.

op zoek naar voedsel. Zij maakten onder andere jacht op de in Wassenaar gevonden diersoorten. Doordat hun sporen diep en weinig geconcentreerd in de grond zitten, zijn er nog maar weinig resten van deze mensen gevonden.

Ongeveer 10.000 jaar geleden eindigde de laatste ijstijd, het Weichselien, en begon het Holoceen, het tijdvak in de aardgeschiedenis waarin wij nu leven. Dit is een periode met grote temperatuurstijgingen. Als gevolg hiervan begon het landijs te smelten, waardoor de zeespiegel sterk steeg. 6000 jaar geleden was de kustlijn inmiddels fors in oostelijke richting opgeschoven tot voorbij ons huidige dorp. In die tijd kwam er een kentering; de zee zette enorme hoeveelheden zand en klei af. Het zand vormde strandwallen en erachter bezonken siltige kleien in diepe getijdenbekkens, een beetje zoals de huidige Waddenzee. De strandwallen groeiden aan tot enkele meters hoge zandruggen waarop de wind duinen vormde. Tussen ongeveer 4000 en 2000 voor Christus werden aan de zeekant van de strandwallen steeds weer nieuwe afgezet en schoof de kustlijn op in westelijke richting. De jongste strandwal strekte zich zelfs nog een eind uit ten westen van de huidige kustlijn. Zo werden vier brede strand-

Archeologische kroniek

1520 en later

Vroege interesse: de Van Wassenaers en de Brittenburg

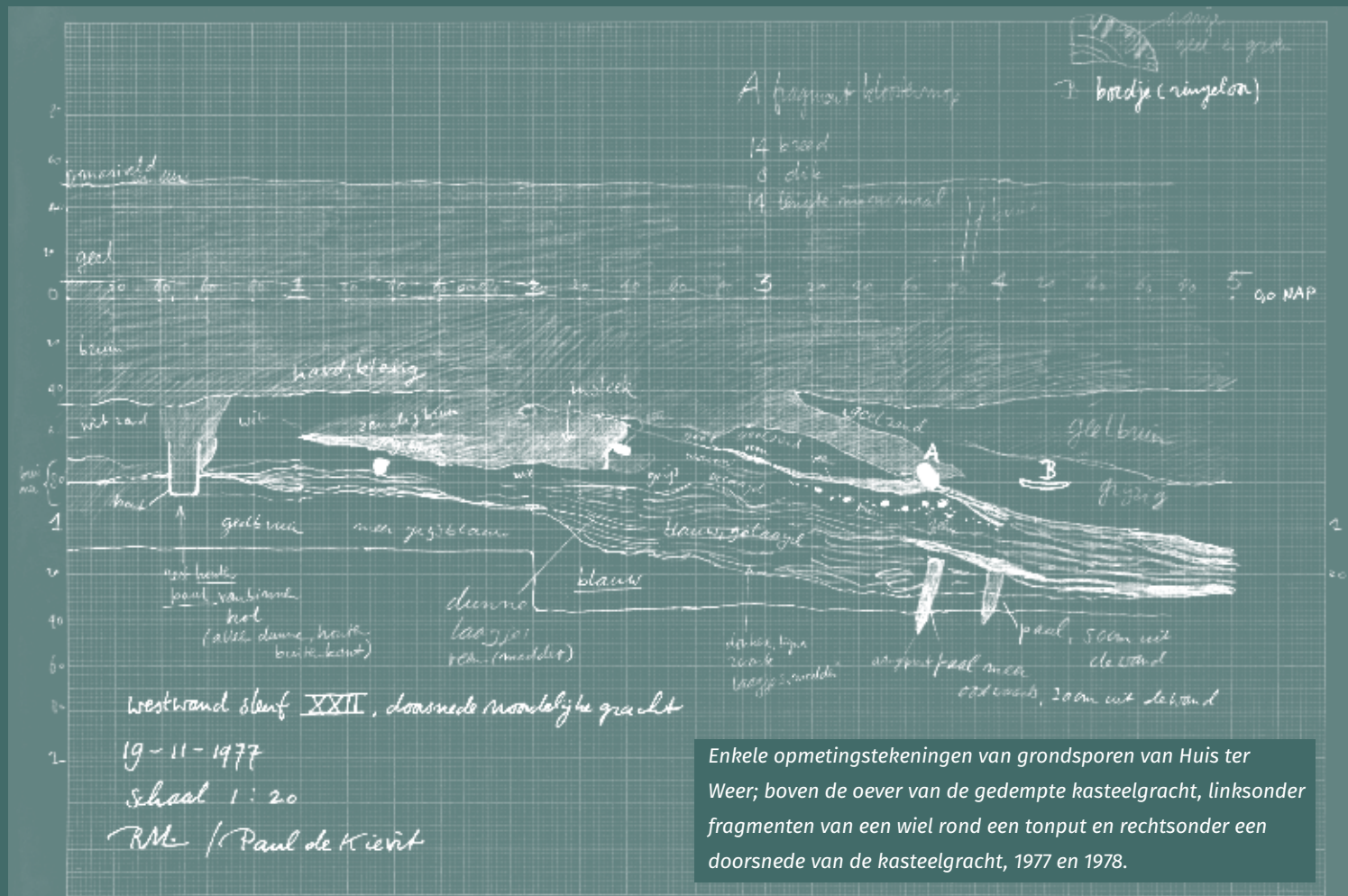
Aan het begin van de 16de eeuw gingen historici en genealogen op zoek naar de oorsprong van de meest vooraanstaande families, die zij hoopten te kunnen traceren in de klassieke oudheid, dé bloeiperiode in de geschiedenis van de mensheid. Het edele geslacht der Van Wassenaers meende men terug te kunnen voeren op aanvoerders van de Bataven die namens de Romeinen de wijde omgeving van het latere Leiden onder de duim hielden. Zij waren volgens 16de-eeuwse opvattingen de ‘wasserheren’ die de monding van de Oude Rijn beheersten en die als herinnering aan hun heerschappij over de Rijn wassende maantjes in hun wapen voerden.

Toen in december 1520 bij extreem laag water voor de kust van Katwijk de overblijfselen van de Romeinse Brittenburg te voorschijn kwamen, was het Jan II van Wassenaer die opdracht gaf om naspeuringen te doen naar de ruïne. Volgens een kroniek uit de tweede helft van de 16de eeuw liet Jan grote aantallen ‘grote blawe ende andere duijsteren tegelen ende ander vreemde dinghen’ uit de funderingen graven.¹⁷ Hij liet de funderingen onderzoeken tot waar ze onder de kustduinen verdwenen. Op die plaats liet Van Wassenaer de vindplaats met een balk markeren. De vondsten liet hij overbrengen naar zijn stadskasteel aan de Kneuterdijk in Den Haag. Hier belandden ook twee stenen met een uitgebreide Latijnse tekst uit het eind van de 2de/ begin van de 3de eeuw na Chr., waarvan lang gedacht is dat ze eveneens bij de Brittenburg gevonden zijn. Volgens een handschrift uit het midden van de 16de eeuw berustten de stenen toen nog in het huis van de Heren van Wassenaar in Den Haag en waren ze gevonden aan de kust bij Scheveningen. In werkelijkheid is één ervan gevonden in 1502 tijdens het

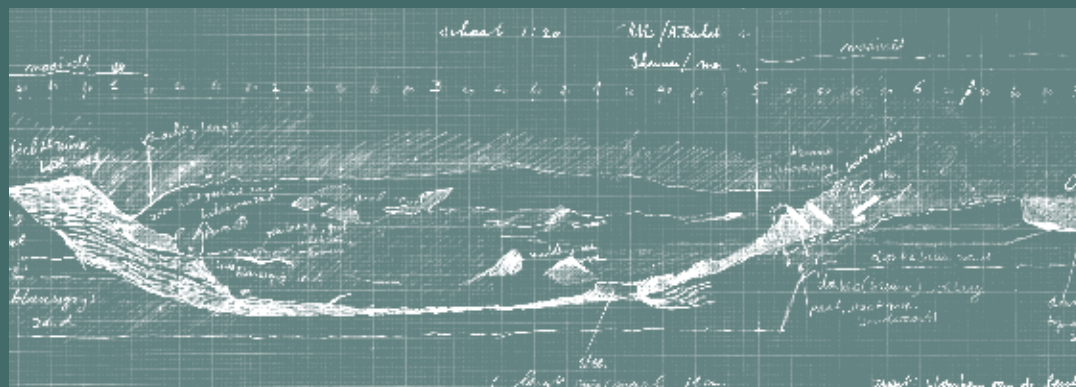
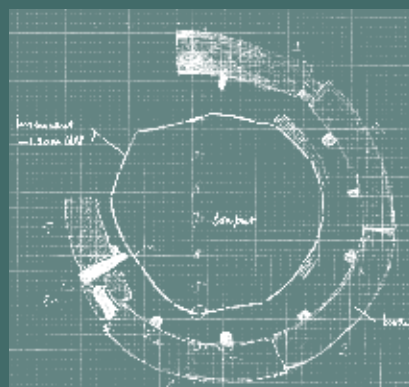

Jan II van Wassenaer is hier geportretteerd met een woontoren op de achtergrond, mogelijk een symbolische verwijzing naar zijn (verdwenen) stamslot of naar de Leidse Burcht (Jan was burggraaf van Leiden). Schilderij uit de 17de eeuw naar een portret van J. Mostaert uit 1523.

Vorige pagina: Gezicht op de ruïnes van de Brittenburg bij Katwijk. Ets door Jacob Schijnvoet naar Jan Goeree, 1711.

Enkele opmetingstekeningen van grondsporen van Huis ter Weer; boven de oever van de gedempte kasteelgracht, links onder fragmenten van een wiel rond een tonput en rechtsonder een doorsnede van de kasteelgracht, 1977 en 1978.

Vondsten van het Huis ter Weer. Links boven een fragment van een vetvanger (een langwerpige schotel om onder een draaiend spit te plaatsen) met afbeelding van een draak, 15de eeuw.

Halsje van een mogelijk 14de-eeuws glazen bekertje, gevonden in een middeleeuws grachtje.

Een majolica bordje met afbeelding van een putto en een wapenschotel, gevonden in de kasteelgracht, 17de eeuw.

Uit Westerwald geïmporteerd kannetje, tweede helft 17de eeuw, aangetroffen in de gracht.

Waterkan met ringeloorversiering, begin 16de eeuw, aangetroffen in stenen waterput.

Boerendanskruik, gevonden in grachtvulling van Huis ter Weer, vervaardigd in Raeren (Duitsland) omstreeks 1595.

Baardmankruikje, gevonden in grachtvulling van Huis ter Weer, ca. 1600.

Prehistorische vondsten op Huis ter Weer

De oudste vondsten op Huis ter Weer zijn gedaan in het gele zand waarmee de grachten, vermoedelijk in 1738, zijn gedempt. Waarschijnlijk was dit zand afkomstig uit de directe omgeving. Zo is bekend dat de toenmalige eigenaar van het huis ter Weer, Benjamin Fagel, aan het eind van de 17de eeuw zand liet afgraven op de strandwal tussen zijn kasteeltje en de huidige Rijksstraatweg. In het gele zand zijn in 1977 potbekerachtige aardewerkfragmenten met wikkeldraad-versieringen en nagelindrukken opgegraven. Ook vond men hier tien vuurstenen voorwerpjes; een pijlpunt van het Sögeler type,⁵⁴ zes schrabbers, twee afslagen en een kernsteentje. De aanwezigheid van dit kernsteentje geeft aan dat de werktuigjes waarschijnlijk ter plaatse gemaakt zijn. Waarschijnlijk betreft het hier vondsten uit het Laat Neolithicum.⁵⁵

Aan de oostzijde van het opgravingsterrein was een kleine depressie in de lengterichting van de strandwal, die was opgevuld met zandig veen en afgedekt door een kleiafzetting,⁵⁶ met daarboven een laag stuifzand. Hier is in mei 1981 met behulp van een graafmachine een beknopt onderzoek uitgevoerd onder leiding van de archeoloog Robert van Heeringen. In de ongeveer 20 cm dikke, zeer zandige kleilaag werden allerlei prehistorische voorwerpen gevonden op de plek waar zij ooit waren weggegooid. Het ging hier om scherven van Harpstedt-achtig aardewerk, fragmenten van maalstenen (Tefriet) en dierlijk botmateriaal, afkomstig van een prehistorische boerderij. Bijzondere vondsten waren stukken huttenleem, een conisch weefgewichtje met horizontale doorboring, een spinklosje en het fragment van

een vuurstenen sikkel. Het botmateriaal kon later gedateerd worden op 790 tot 590 voor Chr. (Vroege IJzertijd). De botten bleken afkomstig van koeien, schapen, geiten, varkens, een paard en een hond. Ook werd een geweitak van een ree aangetroffen. De ouderdom van het aardewerk komt overeen met het gevonden botmateriaal. Onder het aardewerk waren ook fragmenten die wezen op de productie van zout.⁵⁷

Vuurstenen pijlsplits van Huis ter Weer uit ca. 2000 tot 1800 voor Chr.

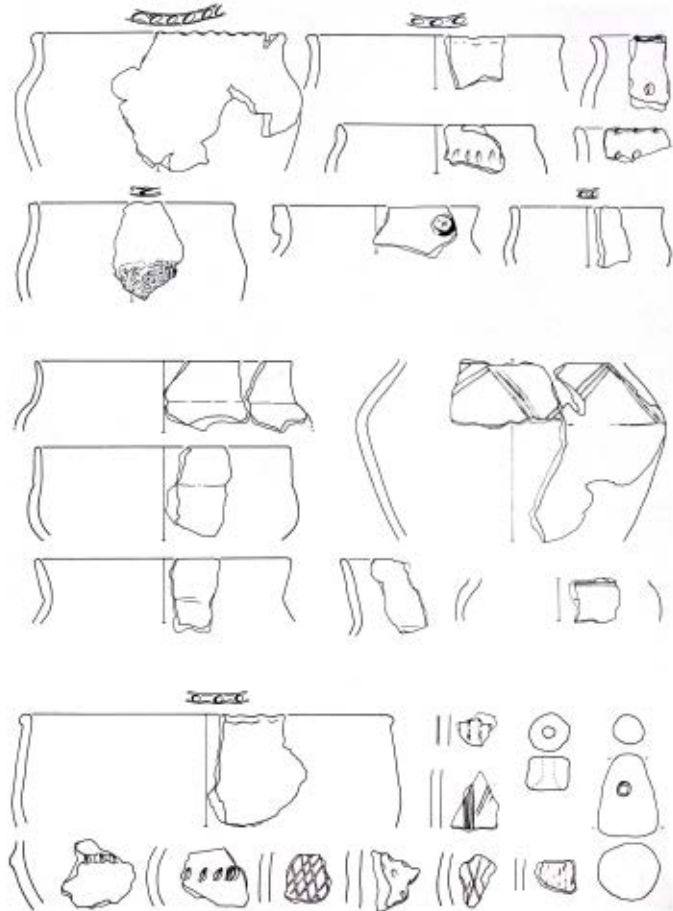

Weefgewichtje van gebakken klei, gevonden op Huis ter Weer, ca. 800 tot 12 voor Chr. (IJzertijd).

Op Huis ter Weer gevonden vuurstenen voorwerpjes: van links naar rechts: een pijlsplits, drie schrabbers en een afslag. Tekening door R.M. van Heeringen, 1981.

Aardewerkfragmenten uit de Late Bronstijd / Vroege IJzertijd, gevonden op Huis ter Weer. Tekening door R.M. van Heeringen, 1981.

1990

Een schip op het strand

Een paar flinke stormen zorgden er in het vroege voorjaar van 1990 voor, dat op het strand tussen Den Haag en Wasse- naar onder een weggeslagen duin de resten van een houten schip tevoorschijn kwamen. De landelijke dienst onderwa- terarcheologie deed meteen een inspectie. Daarna vroeg de provinciaal archeoloog Wilfried Hessing aan de leden van de archeologische werkgroep en die van de Haagse werkgroep van de AWN om het wrak nader te onderzoeken en in kaart te brengen. Inderdaad werd het scheepswrak op zaterdag 31 maart en zondag 1 april 1990 verder vrij gelegd, opgemeten en gefotografeerd. Dat bleek niet mee te vallen, want een dag na de blootlegging was het wrak al weer voor een groot deel onder het door de zee aangevoerde zand bedolven.

Het scheepswrak op het Wasse-naarse strand, 1990.

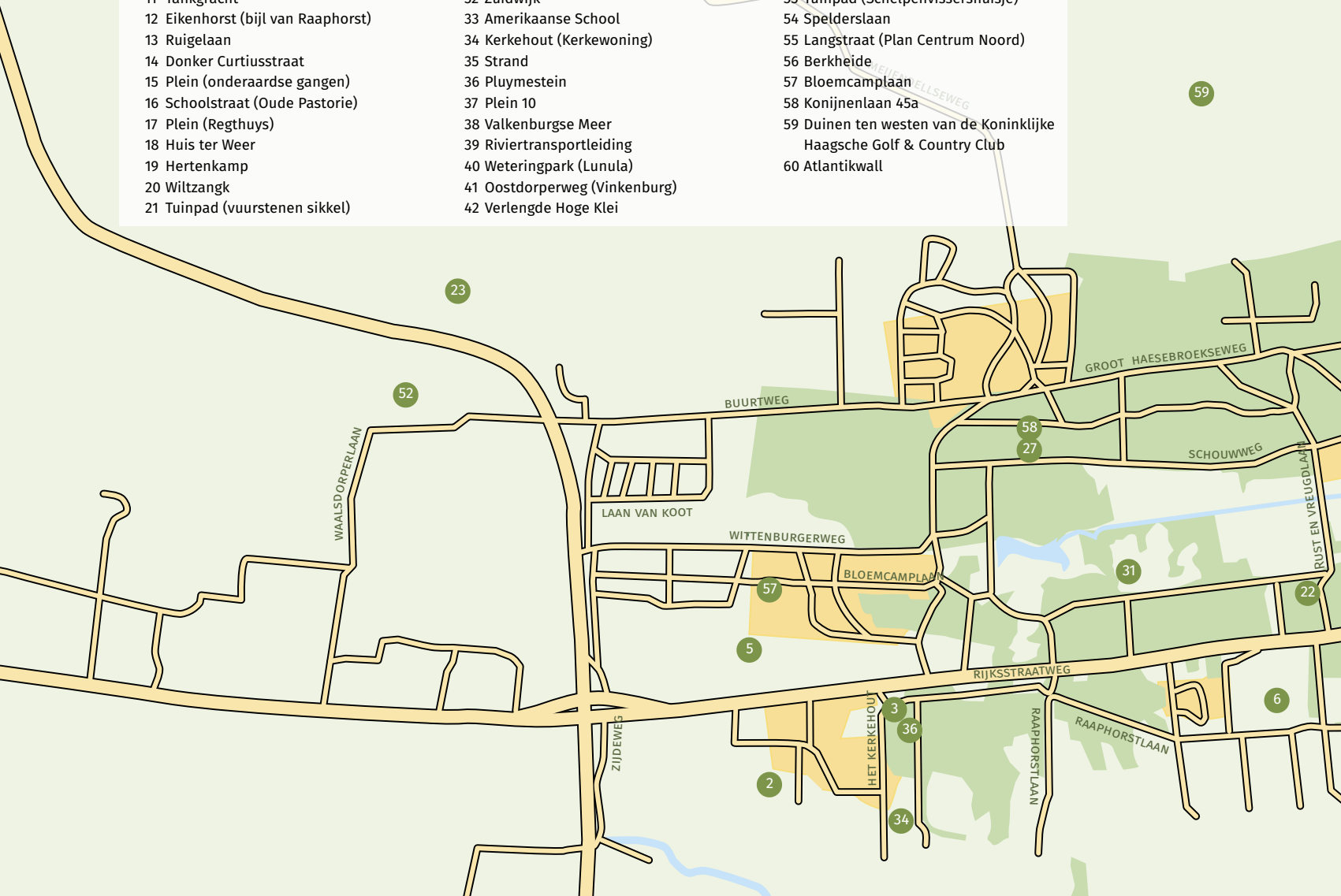
Het scheepswrak, dat halverwege tussen de strandopgangen bij de Wassenaarse Slag en Meijndel lag (tussen de strandpalen 94.250 en 94.500) had een lengte van bijna 19 meter. De grootste breedte bedroeg 4.80 meter. Het schip lag schuin met de kop in de richting van de zee (in noord-noordoostelijke richting). Het achterste gedeelte was het meest intact gebleven. Hier resteerden nog twaalf zware spanten waaruit overal ijzeren bouten staken. Tussen de spanten lagen grote zwerfkeien die blijkbaar als ballast dienst deden. Aan de lijzijde van het schip werden verschillende losse vondsten gedaan, zoals het fragment van een geglazuurde aardewerken pan, scherven van wijnflessen, scherven van Duits steengoedaardewerk en twee musketkogels. Opvallend was dat veel ijsselsteentjes (gele bakstenen) van het formaat 16 x 7,5 x 3,5 cm en dakpanfragmenten werden gevonden. Blijkbaar betrof het hier een deel van de lading. Tegen de voet van de duinen lag bovendien nog het zogeheten zaathout, een zware balk die aan de onderkant van het schip had gezeten.

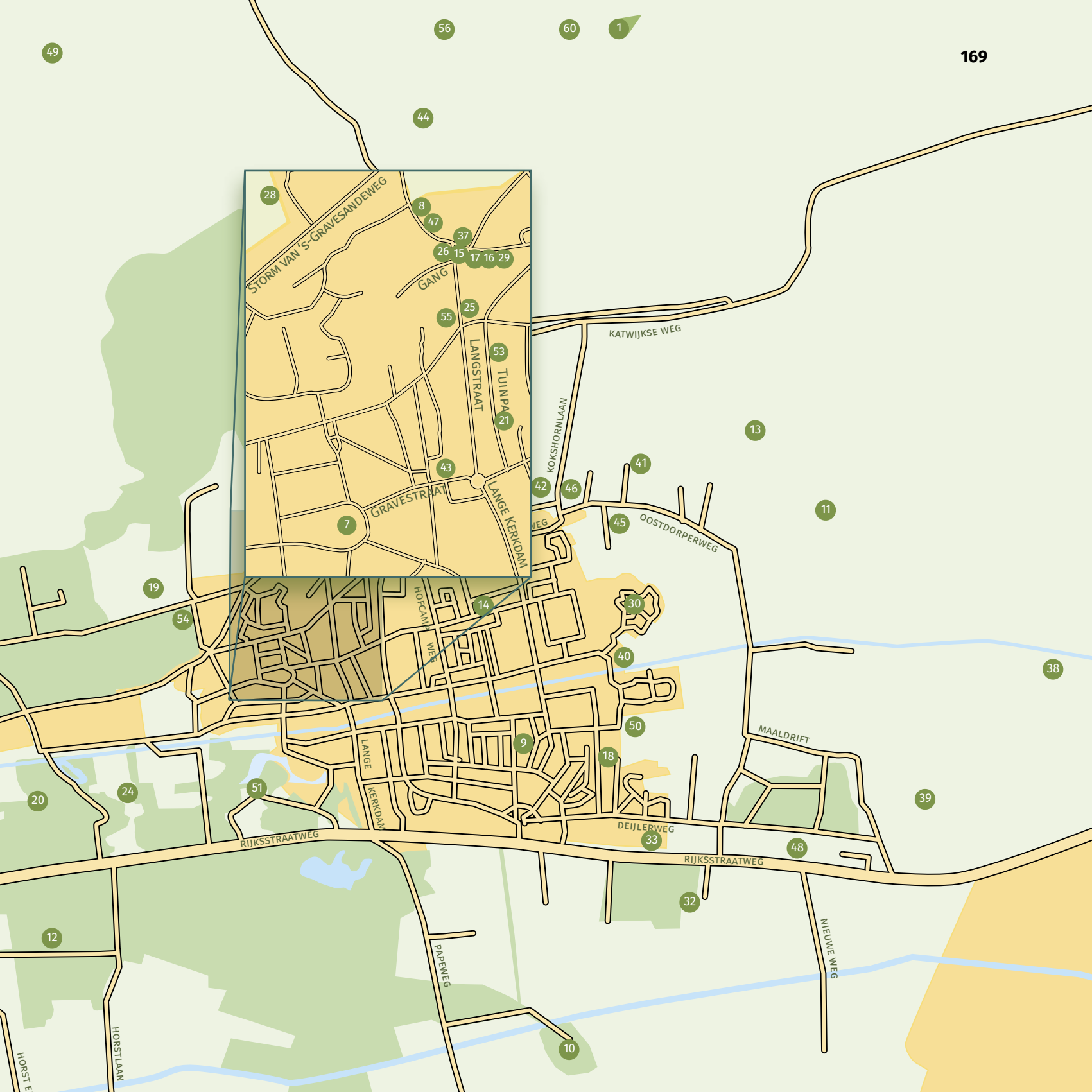
Het schip kon niet exact worden gedateerd. In het Gemeentearchief van Wassenaar werden geen gegevens over het schip gevonden. Uit de vorm van het schip en de aangetroffen bodemvondsten kan wel worden afgeleid dat het wrak uit het begin van de 19de eeuw zal dateren. Waarschijnlijk was het een vrachtschip dat ijsselsteentjes en dakpannen voor de bouw vervoerde. De resten van het schip zijn al spoedig na de opgraving weer onder het zand verdwenen.⁹²

OVERZICHT VAN DE VINDPLAATSEN

1 Brittenburg (buiten de kaart)	22 Rust en Vreugdlaan	43 Korenmolen Windlust
2 Persijn	23 Waalsdorpervlakte	44 Groot Berkheide
3 Kerkehout (Galg)	24 Backershagen	45 Oostdorperweg 260a
4 Kleine Pan	25 Langstraat 29	46 Kokshornlaan
5 Wittenburg	26 Plein 2	47 Dorpskerk (koor)
6 Eikenhorst (handboog)	27 Schouwweg 91	48 Maaldrift
7 Burchtplein	28 Vreeburg	49 Kikkervalleien
8 Dorpskerk	29 Schoolstraat 10/12	50 ABF-terrein
9 Deijlerpark	30 Weteringpark (Bronstijdgraf)	51 Raadhuis de Paauw
10 Santhorst	31 Rust en Vreugd	52 Groenendaal
11 Tankgracht	32 Zuidwijk	53 Tuinpad (Schelpenvissershuisje)
12 Eikenhorst (bijl van Raaphorst)	33 Amerikaanse School	54 Spelderslaan
13 Ruigelaan	34 Kerkehout (Kerkewoning)	55 Langstraat (Plan Centrum Noord)
14 Donker Curtiusstraat	35 Strand	56 Berkheide
15 Plein (onderaardse gangen)	36 Pluymestein	57 Bloemcamplaan
16 Schoolstraat (Oude Pastorie)	37 Plein 10	58 Konijnenlaan 45a
17 Plein (Regthuys)	38 Valkenburgse Meer	59 Duinen ten westen van de Koninklijke
Haagsche Golf & Country Club
18 Huis ter Weer	39 Riviertransportleiding	60 Atlantikwall
19 Hertenkamp	40 Weteringpark (Lunula)	
20 Wiltzang	41 Oostdorperweg (Vinkenburg)	
21 Tuinpad (vuurstenen sikkel)	42 Verlengde Hoge Klei	

49

56

60

1

44

28

8

47

37

26

15

17

16

29

55

25

53

21

KOKSHORNLAAN

KATWIJKSE WEG

13

7

GRAVESTRAAT

43

42

46

41

11

45

OOSTDORPERWEG

19

54

HOFCAAN
WEG

14

30

38

40

50

MAALDRIFT

20

24

51

LANGE
KERK DAM

9

18

39

RIJKSSTRAATWEG

DEIJLERWEG

33

48

32

RIJKSSTRAATWEG

12

PAPENIEG

10

NIJEUWIE WEG

HORST E

HORSTLAAN